

Boeken zonder kennis, markten zonder regels? Een commentaar op Appelman

Wilfred Dolfsma*

In haar bijdrage “De weerbarstige praktijk van de vaste boekenprijs” pakt Marja Appelman de kern – voor economen – van de discussie over de vaste boekenprijs. Het rapport dat zij als onderzoekster bij het Centraal Planbureau schreef met collega Andries van den Broek van het Sociaal Cultureel Planbureau (Appelman & Van den Broek 2002) heeft de nodige stof doen opwaaien, ook in bredere kringen, en was deels een oefening in het ontlopen van de nodige lange tenen. Vooral de tenen van de Koninklijke Vereniging voor het Boekenvak (KVB) – de vereniging die de belangen van spelers in het veld behartigt – waren lang. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat ondergetekende de KVB op punten heeft geadviseerd.

In dit korte commentaar wil ik echter niet specifiek ingaan op het rapport – dat doe ik elders (Dolfsma 2002). Mijn bedoeling is eerder om een aantal vraagstukken *naar aanleiding van* het rapport op te werpen die nadrukkelijk ook spelen in het artikel van Appelman. De eerste vraag is hoe een markt moet worden begrepen. In rapport en artikel wordt niet met zoveel woorden gepleit voor het wegnemen van de vaste boekenprijs, maar de teneur is dat het algemeen belang gediend is wanneer deze regel verdwijnt, opdat een vrije markt, zonder regels, ontstaan kan. Mijn argument is dat markten zonder regels niet bestaan, en dat het algemeen belang niet per se gediend is bij een markt met minder regels, inclusief regels die van overheidswege ingesteld zijn. De keuze is niet tussen een markt met en een markt zonder regels. Het gaat om de vraag welke combinatie van regels er voor kan zorgen dat een markt werkt op een manier die zo gunstig mogelijk is. De vraag is vooral hoe de overheid zich met een markt dient te bemoeien.

---

* Erasmus Universiteit Rotterdam & Universiteit Maastricht, w.dolfsma@fbk.eur.nl.

Door nu boeken belangrijk te achten voor vermaak en lering – en niet voor vermaak (of cultuur) alleen – kan een argument ingebracht worden vóór een bemoeizuchtige overheid die mogelijk regels als de vaste boekenprijs stelt. In een kenniseconomie is het belang van ontwikkeling en verspreiding van nieuwe kennis groot – de vaste boekenprijs heeft deze twee effecten volgens rapport en artikel. Een nog nauwelijks ontwikkeld dynamisch, Schumpeteriaans welvaartspectief zou kunnen aangeven of de markt voor boeken met vaste boekenprijs beter is voor een samenleving als die in Nederland dan zonder.

Geregelde markten. Markten zijn niet vrij in de zin dat 'anything goes'. De activiteiten die je er ziet zijn in hoge mate gereguleerd. Regels op markten zorgen er uiteraard voor dat de marktpartijen in zekere zin beperkt zijn in het soort van gedrag dat zij kunnen tonen, maar zij nemen ook onzekerheid weg zodat marktpartijen sneller aan zaken toe kunnen komen. Regels stellen partijen op de markt ook in staat acties te ondernemen waar zij anders niet toe zouden komen (Hodgson 1999; Gloria 2002). Een gedeelde taal is een minimum, maar omgangsvormen zijn een andere. Geen markt kan zonder gedeelde ideeën over de aard van het product dat uitgewisseld wordt en de wijze waarop de prijs tot stand komt. Deze kwestie lijkt obscuur, maar het is juist in deze tijd dat deze ideeën ter discussie komen te staan.

De ontwikkeling van het Internet, waar Appelman veel van verwacht, verandert verwachtingen en verhoogt – althans tijdelijk – de onzekerheid. Koop je met een boek een coherent, afgerond verhaal, of koop je delen? Enige tijd geleden kwam fictieschrijver Stephen King met het idee om zijn nieuwe boek, *Riding the Bullet*, per hoofdstuk te verkopen. Tevoren gaf hij aan dat hij geen additionele hoofdstukken zou schrijven bij onvoldoende interesse. Hij schreef het boek echter niet af. Wat betekent dat voor de consumenten van de eerste hoofdstukken? Verwachtingspatronen over wat het is dat op Internet gekocht wordt zijn nog niet vanzelfsprekend geworden. De eerste films werden door de filmmaatschappijen per meter aan bioscopen verkocht. Nu zien wij dat als ridicuul; des tijds leek het juist.

In een situatie waar enkele regels van een markt veranderen, kunnen de andere regels ook veranderen. Welke andere regels veranderen wanneer de vaste boekenprijs verdwijnen zou of aangepast zou worden, en welke effecten heeft dat?

Wat bijvoorbeeld te denken van de ontwikkelingen in vorm en plaats van het auteursrecht. Een door de overheid ingestelde regel met ingrijpende gevolgen voor onder meer de boekensector, ingrijpender ongetwijfeld dan de vaste boekenprijs. Net als in andere markten voor entertainment speelt ook voor de boekenmarkt het auteursrecht een belangrijke, constituerende rol. Zonder deze set van door de overheid opgestelde regels zou de boekenmarkt heel anders werken. Appelman en haar collega van het SCP achten in het rapport waarop het artikel dat zij voor dit tijdschrift schreef in belangrijke mate leunt, het auteursrecht van groot belang en dichten het een belangrijke rol toe. Het auteursrecht,

net als andere intellectuele eigendomsrechten als het octrooi, weegt het algemeen belang af tegen het private belang van de rechthebbende. Het algemeen belang is gediend bij de ontwikkeling van veel nieuwe kennis en de snelle diffusie daarvan. Het private belang is gediend bij het in economische zin kunnen exploiteren van de nieuwe kennis.

Vele overheden roepen intellectuele eigendomsrechten in het leven om ontwikkeling van nieuwe kennis lucratief te maken. De wijze waarop dat in verschillende landen gebeurt verschilt op verschillende punten, waarbij internationale verdragen minimale vergelijkbaarheid waarborgen. Het auteursrecht ondergaat belangrijke veranderingen; veranderingen die de vrije verspreiding van cultuurgoederen beperken (Lessig 1999), of zelfs de creatie ervan beperken (Lessig 2001).

Daarnaast is er een duidelijke tendens van het vervangen van het auteursrecht door het contractrecht (Guibault 2002). In een contract kunnen bepalingen zijn opgenomen die strikter zijn dan die in het auteursrecht mogelijk zijn. De ontwikkelingen zijn nauwelijks te onderscheiden van de 'autonome ontwikkelingen' waarop Appelman wijst; sterker nog, ze zouden zonder elkaar niet bestaan.

Intellectuele eigendomsrechten zijn als stimulans voor creatie echter verre van perfect (Hugenholtz 1999, Dolfsma 2000). Voor de muziekindustrie is bijvoorbeeld duidelijk dat de rechthebbende in de meeste gevallen niet degene is die de kennis ontwikkelde. Daarnaast is de verdeling van de middelen die op grond van deze rechten vrijkomen zo dat met name gevestigde namen profiteren. Dit zijn in het algemeen oudere, en, met alle respect, minder creatieve artiesten. Belangrijker wellicht nog is, dat het auteursrecht het mogelijk maakt dat concurrentiebeperkend gedrag ontstaat (Klaes 1997). Rechten op de vruchten van het intellect zijn, vooral als een speler over een portefeuille van deze rechten beschikt, een belangrijke toetredingsbarrière (Huygens et al. 2001). Auteursrechten *an sich* worden vervolgens ook ingezet om toetreding direct tegen te gaan, zeker waar het om virtuele markten gaat (Dolfsma 2002b). Nu staan economie niet altijd even eenduidig tegenover een markt waar monopolistische concurrentie aan de orde is (George 1992), maar in dit geval kan toch wel van een onwenselijke situatie gesproken worden.

Een beeld van de markt als een geheel van regels impliceert dat een weerbarstige empirie niet verbaast, maar eerder een aanleiding is voor diepgaand onderzoek naar de mechanismen in die markt, uitgevoerd met inachtneming van de nodige bescheidenheid. Regels vervangen of wegnemen wordt minder makkelijk voorgesteld.

Een dynamisch welvaartspectief. Hierop sluit direct mijn tweede argument naar aanleiding van het artikel van Appelman aan. Ik zal dit tweede punt niet veel verder kunnen ontwikkelen. De ruimte voor dit commentaar staat dat

niet toe. Belangrijker nog, ik bewees me met dit tweede argument op een terrein in de economische literatuur dat nauwelijks ontwikkeld is.

Wanneer boeken niet slechts gezien worden als dragers van cultuur, maar ook als dragers van kennis, dan wordt het belang van de discussie over de vaste boekenprijs voor de economie als geheel duidelijker. Het gaat hier misschien niet om een obscuur regeltje in een markt die misschien niet geheel lekker ligt in het licht van de mededingingswetgeving,¹ maar die bredere implicaties heeft. Een kenniseconomie gedijt wanneer in een samenleving een veelheid van nieuwe kennis ontwikkeld en verspreid wordt. In een kenniseconomie is het belang van ontwikkeling en verspreiding van nieuwe kennis groot – de vaste boekenprijs draagt hier aan bij.

Vanuit een dynamisch welvaartsperspectief, waarvoor Schumpeter (1943, met name in hoofdstuk 17) bouwstenen heeft ontwikkeld, zou dan gepleit kunnen worden vóór een regel als de vaste boekenprijs. Schumpeter geeft aan dat het van belang is te analyseren welke de gevolgen in de toekomst zijn van een bepaalde (beleids-) keuze. Hoewel hij niet verwees naar een systeem met en een systeem zonder vaste boekenprijs, is zijn opmerking dat “we shall call that system relatively more efficient which we see reason to expect would *in the long run* produce the larger stream of consumers’ goods per equal unit of time” wel degelijk relevant (Schumpeter 1943, p.190, cursief in origineel). Hoewel Schumpeter tot op zeker hoogte nadere uitwerking van dit criterium geeft, moet tevens duidelijk zijn dat de ‘tools’ verder ontwikkeld moeten worden.

Terug naar de weerbarstige empirie kan afschaffing van de vaste boekenprijs zeer wel leiden tot een vermindering van het aantal boeken dat in Nederland uitkomt, en een verminderde verspreiding van de boeken die wel uitkomen. Dat men als gevolg daarvan minder makkelijk aan kennis komen kan, is, in lijn met Dudley (1999), te zien als een verhoging van communicatiekosten. Als nu verondersteld mag worden dat communicatie en kennisuitwisseling in een kenniseconomie sterk samenhangen met economische groei, dan zegt een dynamisch welvaartstheorie (Dolfsma 2002c; Dolfsma & Soete 2002) dat in een dergelijke situatie minder ‘goods’ beschikbaar zullen zijn. Daarbij moet bedacht worden dat een boek met kennis op haar beurt een bijdrage levert aan productie, en niet louter als vermaak en onproductieve consumptie gekenmerkt moet worden. Zo zijn er mogelijke aanknopingspunten om te pleiten voor een regel als de vaste boekenprijs in deze sector. Dat de dynamische effecten wellicht minder goed meetbaar zijn maakt ze natuurlijk niet minder relevant – vanuit academisch, maar ook vanuit beleidsoogpunt.

---

¹ De vraag of de vaste boekenprijs in strijd is met de mededingingswetgeving is geen uitgemakte zaak (zie verder Dolfsma 2002).

Zelfs vanuit het statisch, Paretiaans welvaartsperspectief is een argument tegen afschaffen of aanpassen van de vaste boekenprijs te maken. Het voordeel van afschaffing dat het rapport noemt – een gemiddeld lagere prijs voor boeken – is nogal hypothetisch van aard terwijl de nadelen van afschaffing denkbeeldiger zijn. Afschaffen zal zeker partijen benadelen en kan om die reden niet door de Paretiaanse beugel – het Paretiaans welvaartsperspectief is nu eenmaal in hoge mate conservatief.

Literatuur

- Appelman, M.D. en A. van den Broek, 2002, *Boek en markt; effectiviteit en efficiëntie van de vaste boekenprijs*, The Hague, CPB and SCP
- Dolfsma, W., 2002, "(Bespreking van:) Appelman en Van den Broek, Boek en Markt" *Boekmancahier – kwartaalschrift voor kunst, onderzoek en beleid*, te verschijnen
- Dolfsma, W., 2002b, "Napster en KaZaA: Mededinging en Auteursrecht" *IER – Intellectueel Eigendoms- en Reclamerecht* 18(4)
- Dolfsma, W., 2002c, "Code, Law & Economics - Appropriability & Communication in a Knowledge Economy" in: Franken & Schmidt (red.) *Code as Law*. Den Haag: TCM Asser Press, IT & Law series, te verschijnen
- Dolfsma, W., 2000, "How Will the Music Industry Weather the Globalization Storm?" *FirstMonday – Peer Reviewed Journal on the Internet* 5(5) mei, www.firstmonday.org
- Dolfsma, W. and L. Soete, 2002, "Kennis en Toe-eigening in een Kenniseconomie" mimeo
- Dudley, L., 1999, "Communication and Economic Growth" *European Economic Review* 43
- EIM, 2001, *De vaste boekenprijs; een internationale quick scan*, Zoetermeer: Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf.
- George, D., 1992, "Obscuring the Normative: How the Texts Evaluatie Monopolistic Competition" *Methodus* (December): 96-104
- Gloria, S., 2002, "Discovery versus creation: implication in the Austrian view of the market process" in: G.M. Hodgson (red.) *A Modern Reader in Institutional and Evolutionary Economics: Key Concepts*, Cheltenham: Edward Elgar
- Guibault, L., 2002, *Copyright Limitations and Contracts*. Amsterdam
- Hodgson, G.M., 1999, *Economics & Utopia*. London & New York: Routledge
- Hugenholtz, P.B., 1999, *Sleeping with the Enemy - Over de verhouding tussen auteurs en exploitanten in het auteursrecht*. Oratie, UvA
- Huygens, M., Ch. Baden-Fuller, F. Van den Bosch & H. Volberda, 2001, "Coevolution of Firm Capabilities and Industry Competition: The Music Industry 1877-1997," *Organization Studies* 22(6): 971-1011

- Klaes, M., 1997, "Sociotechnical Constituences, Game Theory, and the Diffusion of Compact Discs", *Research Policy*, 25(8)
- Lessig, L., 1999, *Code and other Laws of Cyberspace*, New York: Basic Books.
- Lessig, L., 2001, *The Future of Ideas – The fate of the commons in a connected world*, New York: Basic Books
- Schumpeter, J., 1943 [1952], *Capitalism, Socialism and Democracy*, London: Allen & Unwin